

TRES CONCEPTES BÀSICS EN MAQUIAVEL (1469 –1527): “AMICS”, “FORTUNA”, “VIRTÙ”

Ramon ALCOBERRO

AMICS [amici]: El tema de l'amistat dels poderosos, alhora necessària, temptadora i perillosa, és un lloc comú del pensament polític des de l'Imperi Romà i Maquiavel, com a humanista, el coneixia prou bé. Amistat i govern tenen una íntima relació, perquè qualsevulla enemistat podria ser un cop fatal per a les pretensions de qui aspiri al poder. Governar demana un doble moviment: d'una banda cal posar les condicions per tal de mantenir el poder i de l'altra –i al mateix temps– cal fer amics. Control del poder i establiment d'aliances són dues necessitats simultànies per a qui vulgui governar. La part més delicada i astuta de la feina d'un líder consisteix a triar els seus amics, en mig de les “mutazioni” o “variazioni”, val a dir, de les crisis inevitables en totes les coses humanes. El que més costa a un governant no és pas aconseguir amics, sinó no fer-se enemics. Però dedicar-se a la política implica necessàriament tenir-ne i sovint de poderosos.

La intel·ligència política es mostra, segons Maquiavel, en ser capaç de destriar amics i enemics (21,167) i saber quines aliances són possibles, quines necessàries i quines perilloses. La violència i el conflicte s'han de donar per suposats en un Estat. Però qui té “bones armes” acaba per tenir bons amics (19,156): les aliances són alhora possibles i perilloses; no és el mateix ser aliat d'un príncep que ser amic seu –i el bon polític ha de saber notar la diferència. Els enemics d'un príncep (3,112) no són només aquells qui ell ha derrotat sinó –i sobretot– els qui en un nou govern esperaven millorar la seva situació i no ho han aconseguit. Hi ha una paradoxa en la qüestió de l'amistat. D'una banda, per naturalesa, els homes tendeixen per naturalesa a l'antagonisme i a l'interès propi, per altra banda aquest objectiu no es pot aconseguir sense amics. Com és obvi aquesta teoria significa una desautorització en tota regla de les posicions que Aristòtil havia mantingut en l'ÈTICA A NICÒMAC.

FORTUNA: El pes de la fortuna en l'establiment de les coses humanes és un tòpic ja conegut pels historiadors romans. Aristòtil (FÍSICA II, 4-6, POLÍTICA V,3), Polibi, Tit Livi i Plutarc l'havien analitzat a pleret. Però a l'època de Maquiavel els comerciants també parlaven de la “fortuna de mar”, en el sentit de la força de l'atzar i del risc més o menys calculat en els negocis. “Fortuna” seria la inconstància de les coses, el principi de desordre que hi ha arreu. En ella s'inclou el voler insaciable, però també l'imprevist, l'aliè a càlcul. El paper pertorbador de la fortuna no és, però, inexorable i només resulta atzarosa a primera vista. Cal recordar que no només destrueix, sinó que té un poder creatiu: “fortuna és dona” i “àrbitre de la meitat de les nostres accions, diu al PRÍNCEP (25).

Si ens hi fixem amb certa cura, resulta que la fortuna només es mostra quan no hi ha virtut que se li resisteixi [vegi's PRÍNCEP (25) i CAPITOLO DE LA FORTUNE (1066)]. En realitat cadascú es basteix la seva fortuna, a través de l'esforç, del treball, de l'atenció

concentrada en els negocis de la vida. Fortuna no és culpable de res: senzillament “mostra el seu poder” i no se la pot jutjar amb criteris morals pel que té d’element còsmic.

Però Maquiavel no és un providencialista; per això sap que allí on hi ha un bon exèrcit és estrany que les institucions siguin febles o que falli la fortuna; per això el que li preocupa és la contraposició amb la virtut. La fortuna ens la podem buscar o fer-nos-la. S’ha dit que, a la manera aristotèlica, la fortuna és la matèria de les coses, a la qual la virtut ha de donar “forma”. Altres estudiosos, però, vinculen el concepte de fortuna al DE NATURA RERUM de Lucreci –que el propi Maquiavel havia copiat a Roma per al seu ús– i pensen que té a veure amb els àtoms que segons l’autor epicuri combinen atzar i necessitat.

En cap cas la fortuna no implica un complet atzar; per això la fortuna no és cap justificació a la nostra impotència. L’home és en bona part responsable del seu destí per no haver treballat la seva “virtù”. Conèixer les passions de la vida humana ajudaria a frenar els cops de la fortuna, malgrat el seu caràcter cíclic.

VIRTUT [virtù]: El concepte més important del pensament maquiavèlic i al voltant del qual dóna voltes tot EL PRÍNCEP. D’una manera general, “virtù” és la capacitat de portar a bon terme les empreses polítiques i pressuposa que aquell qui mana ha de tenir una superioritat intrínseca; la “virtù” és molt més que el prestigi (reputazione) i es pot identificar amb la capacitat, amb la força viril (“Vir” significa “home” en llatí). No consisteix tan sols en el talent, ni en la destresa (termes massa pàl·lids, per definir el concepte). Podria considerar-se el principi contrari a la “fortuna” (entesa com a “atzar”), però també és la capacitat d’associar-s’hi per tal de triomfar, fent-se propici o favorable l’atzar. Implica un esforç però sovint Maquiavel la diferencia de la “indústria” (o capacitat de desplegar els mitjans necessaris per a realitzar una empresa; vegi’s 3,113); consisteix gairebé en un art perquè transcendeix els límits de l’habitual. Maquiavel diu que no pot ser expressada (PRÍNCEP, 18) sinó amb la imatge d’un híbrid, com el centaure Quiró –meitat bèstia i meitat home– perquè és alhora força i astúcia, excel·lència i càlcul, previsió i intuïció. La virtù combat al mateix temps mitjançant la llei i mitjançant la força. En la virtù hi ha alhora implícites i sumades les característiques de la guilla i del lleó. (18, 153-154 i 19,159-160). Té molt a veure amb la ferotgia en la mesura que és capaç d’unir la violència animal amb la inventiva humana. Podria descriure’s com a “mobilització total”. Implica, com és obvi, la total desvalorització del terme mitjà aristotèlic.